

є: родовий об'єкт – суспільні відносини власності; форма діяння або спосіб його вчинення – насильство (фізичне чи психічне); вина у формі умислу.

Результати цього дослідження можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових розвідок, що стосуються вивчення злочинів проти власності у цілому та насильницьких посягань на власність зокрема.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 19.01.2020).
2. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 16.03.2020).
4. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності : навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.
5. Карп'юк М.В. Поняття насильства як способу вчинення злочинів проти власності за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. Вип. 1. С. 305–314.
6. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09> (дата звернення: 29.02.2020).
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.
8. Гуня І.І. Особливості об'єктивної сторони вимагання. *Форум права*. 2014. № 1. С. 136–144. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/FP_index.htm_2014_1_25.pdf. (дата звернення: 29.02.2020).
9. Газдайка-Василишин І.Б. Корисливий мотив та корислива мета злочинів проти власності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2012. Вип. 2 (2). С. 178–187.

РЕЗНІЧЕНКО Г. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.1 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.10>

МЕДІАЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті розкривається зміст медіації як процесу, в рамках якого постраждалій особі та правопорушнику надається можливість, за їхньої добровільної згоди, за допомогою неупередженої сторони взяти активну участь у вирішенні проблем, що виникли внаслідок учинення злочину.

Наводяться аргументи стосовно того, що попри всі переваги традиційного судочинства, воно має один суттєвий недолік – неповною мірою враховує інтереси і потреби потерпілого від злочину. Після порушення кримінальної справи основними діючими особами «традиційного» кримінального судочинства виступають держава та правопорушник, а жертва, що страждає від злочину, зазнає фізичного болю, матеріальних чи будь-яких інших збитків, фактично опиняється поза межами вирішення кримінально-правового конфлікту, втрачає право на участь у власній справі. Унаслідок цього жертва «програє» двічі: спершу – у конфлікті зі злочинцем, удруге – коли «програє» державі та втрачає права на повну участь у кримінальному провадженні. У рамках медіації як сторони у кримінальній справі виступають потерпілий та правопорушник. Це дає можливість постраждалій особі врегулювати конфлікт у спосіб, що задовольнить її інтереси. У процесі примирювальної зустрічі жертва злочину може висунути вимоги стосовно розміру та порядку компенсування завданої шкоди, отримати вибачення та пояснення кривдника.

Доводиться, що натеper медіація не передбачена ні у кримінальному, ні у кримінальному процесуальному законодавстві України. У кримінальному законодавстві потенційно можна говорити про застосування процедури медіації в рамках застосування статті 46 Кримінального кодексу України «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим», проте дослідження вчених доводять, що поняття «примирення» вужче за поняття «медіація», отже, медіація як специфічна форма примирення сприяє відновленню порушених прав потерпілого і цілком може поширюватися на інститут звільнення від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: медіація, примирення винного з потерпілим, права та інтереси потерпілого, кримінальне право, звільнення від кримінальної відповідальності.

Reznichenko H. S. Mediation in the criminal legislation of Ukraine

The article describes the content of mediation as a process whereby the victim and the offender are given the opportunity, in the case of their voluntary consent, to take an active part in solving the problems arising from the crime through an unbiased party.

There are arguments that despite all the advantages of traditional justice, it has one major drawback – it does not fully take into account the interests and needs of the victim of the crime. When a criminal case is instituted, the main actors of a “traditional” criminal trial are the state and the offender, and the victim suffering from a crime experiences physical pain, material or any other damages, in fact finding himself outside the confines of a criminal conflict, losing the legal conflict. participation in one’s own business. As a result, the victim “loses” twice: first – in conflict with the offender, and second, when he “loses” to the state and loses the right to participate fully in criminal proceedings. In the context of mediation, the victim and the offender are parties to criminal proceedings. This enables the victim to resolve the conflict in a way that will satisfy his or her interests. During a reconciliation meeting, the victim of the crime may make claims regarding the amount and procedure of compensation for the harm caused, receive apologies and explanations for the offender.

It is argued that mediation is currently not provided for in the criminal or criminal procedural legislation of Ukraine. In criminal law, it is potentially possible to speak of the application of the mediation procedure under the application of Article 46 of the Criminal Code of Ukraine “Exemption from criminal liability in connection with the reconciliation of the guilty with the victim”, but researches of scientists prove that the concept of reconciliation is narrower than the concept of mediation, so mediation as a specific form of reconciliation contributes to the restoration of the victim’s violated rights and may well extend to the institution of criminal liability exemption.

Key words: mediation, reconciliation of guilty with victim, rights and interests of victim, criminal law, release from criminal responsibility.

Вступ. Відновне (реституційне) правосуддя як альтернатива традиційному карально-репресивному способу реагування на вчинене злочинне діяння почало активно застосовуватися у Сполучених Штатах Америки та країнах Західної Європи із 70-х рр. XX ст. Але його витoki можна знайти і в більш ранній період – у постулатах позитивістської школи кримінального права (кінець XIX ст.), представники якої першими почали говорити про «кризу покарання», тобто неспроможність звичних засобів державного примусу з переважанням репресивних санкцій суттєво знизити рівень злочинності. Окрім цього, суттєвим недоліком карально-репресивної політики стало цілковите зосередження держави на питанні покарання злочинця й ігнорування потреб та інтересів потерпілої від злочину особи. З огляду на зазначені проблеми постала необхідність пошуку альтернативних способів урегулювання кримінально-правових конфліктів, що завершився розробленням і поступовим упровадженням практично в усіх розвинених державах світу різних моделей відновного правосуддя (restorative justice), що застосовуються як доповнення або, у деяких випадках, як цілковита заміна традиційного кримінального правосуддя (retributive justice), серед яких суттєву роль відіграє процедура медіації [1, с. 187].

Переваги та недоліки процедури медіації розглядали у своїх працях такі вчені, як: Н. Крісті, Ю. Василенко, О. Соловйова, Н. Волосова, Т. Барабанова, Л. Лянго, Е. Рубинштейн, В. Потяк та інші. Учені всебічно досліджують процедуру медіації, проте питання, пов'язані саме із застосуванням медіації у кримінальному законодавстві України, ще потребують додаткового вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз змісту процедури медіації та дослідження позицій учених щодо доцільності застосування медіації під час розслідування кримінальних проваджень, формування пропозицій стосовно того, що медіація передбачає примирення сторін, отже, потенційно може поширюватися на інститут звільнення від кримінальної відповідальності.

Результати дослідження. За визначенням, наданим у Рекомендації № R (99) 19, ухваленої Комітетом міністрів Ради Європи 15 вересня 1999 р., медіація у кримінальних справах – це процес, у рамках якого постраждалій особі та правопорушнику надається можливість, у разі їхньої добровільної згоди, за допомогою неупередженої третьої сторони (медіатора) взяти активну участь у вирішенні проблем, що виникли внаслідок учинення злочину. Відповідно до зазначеної Рекомендації, існує дві основні моделі медіації: медіація як альтернатива традиційному кримінальному провадженню та медіація як доповнення до традиційного кримінального провадження [2].

Хоча необхідність використання процедури медіації як альтернативного методу вирішення спорів у приватно-правових відносинах практично не викликає заперечень, однак можливість її застосування для врегулювання конфліктів у сфері публічних правовідносин (зокрема, кримінально-правових) у деяких фахівців викликає сумніви. Поширеним аргументом противників застосування медіації у кримінальних справах є теза про те, що це суперечитиме одному з основоположних принципів вітчизняної кримінально-правової доктрини – невідворотності покарання за вчинений злочин. Однак, як переконливо свідчить досвід закордонних держав, покарання давно вже не є єдиним способом реагування держави на вчинений злочин. На зміну принципу невідворотності покарання прийшов принцип невідворотності реагування держави на правопорушення, що далеко не завжди проявляється у формі карально-репресивних заходів стосовно правопорушника [1, с. 192].

Деяких науковців також турбує неготовність вітчизняної системи кримінальної юстиції до втілення ідеї відновного правосуддя (медіації) як окремої гілки розгляду та вирішення кримінальних конфліктів, результатом якого будуть рішення, що, по суті, повинні замінити вирок суду. На думку Ю. Василенко, залежно від характеру зв'язку із кримінальним процесом у світі використовуються різні моделі медіації – в одних країнах вона є альтернативою традиційному кримінальному судочинству, в інших – його частиною або доповненням до нього. Правові наслідки досягнутої в результаті медіації угоди про примирення теж варіюються залежно від моделі медіації, а також тяжкості вчиненого злочину: якщо йдеться про злочини, які не становлять значної суспільної небезпеки, справа може виводитися із кримі-

нального провадження на досить ранніх стадіях або взагалі не порушуватися; що стосується тяжких злочинів, то суд, виносячи вирок, обов'язково бере до уваги результати угоди, досягнутої на примирювальних зустрічах у процесі медіації. Вибір тієї чи іншої моделі медіації залежить від специфіки системи кримінальної юстиції в кожній окремій державі й часто є результатом експериментування з різними варіантами медіації, з яких обирається найбільш ефективний. Водночас варто мати на увазі положення Рекомендації № R (99) 19 «Про посередництво у кримінальних справах» про те, що за органами кримінальної юстиції має залишатися право на ухвалення рішення щодо передачі справи на медіацію, а також на оцінку вирішення цієї процедури [1, с. 192–193].

Ще один аргумент противників застосування даної процедури полягає в тому, що медіація суперечить принципу захисту прав та інтересів постраждалої сторони. Для того, щоби спростувати дану тезу, варто насамперед повернутися до витоків медіації та її теоретичного підґрунтя, що досить вдало описано у праці норвезького кримінолога Нільса Крісті «Конфлікт як власність». Автор зазначає, що попри всі переваги традиційного судочинства, воно має один суттєвий недолік – неповною мірою враховує інтереси і потреби потерпілого від злочину. Після порушення кримінальної справи основними діючими особами «традиційного» кримінального судочинства виступають держава та правопорушник, а жертва, що страждає від злочину, зазнає фізичного болю, матеріальних чи будь-яких інших збитків, фактично опиняється поза межами вирішення кримінально-правового конфлікту, втрачає право на участь у власній справі. Унаслідок цього жертва «програє» двічі: спершу – у конфлікті зі злочинцем, удруге – коли «програє» державі та втрачає права на повну участь у кримінальному провадженні [3]. У рамках медіації як сторони у кримінальній справі виступають потерпілий та правопорушник. Це дає можливість постраждалій особі врегулювати конфлікт у спосіб, що задовольнить її інтереси. У процесі примирювальної зустрічі жертва злочину може висунути вимоги стосовно розміру та порядку відшкодування завданих збитків, отримати вибачення та пояснення кривдника. Сама суть та завдання медіації полягають у тому, щоб відновити порушені права потерпілої особи найбільшою мірою. Чимало питань викликає також визначення категорії кримінальних справ, щодо яких можливе і доцільне застосування медіації. Буде доцільним під час визначення категорій справ, щодо яких допускається медіація, орієнтуватися на норми чинного Кримінального процесуального кодексу України стосовно переліку діянь, за якими на даний час передбачена можливість укладення угоди про примирення. До них, зокрема, належать злочини невеликої та середньої тяжкості, а також кримінальні провадження у формі приватного обвинувачення, яке здійснюється щодо кримінальних правопорушень, визначених ст. 477 Кримінального процесуального кодексу [4]. Дехто з фахівців також слушно зауважують, що медіація доцільна у справах про тяжкі злочини проти власності, оскільки потерпілі від таких діянь переважно зацікавлені не стільки в покаранні винних, скільки в адекватному компенсуванні матеріальної шкоди [5].

Натепер застосування процедури медіації не передбачено ні у Кримінальному кодексі України, ні у Кримінальному процесуальному кодексі. Потенційно про можливість використання процедури медіації у кримінальному праві можна говорити тільки в контексті застосування положень статті 46 Кримінального кодексу України «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим».

У кримінальному і кримінальному процесуальному законодавстві поняття «примирення» не розкрито. Як зазначає Л. Лянго, примирення є способом урегулювання кримінального конфлікту, що являє собою усвідомлене вольове рішення особи, яка скоїла злочин, і потерпілого (або його законного представника), що припиняє конфліктний характер їхніх відносин на основі взаємних компромісів та має наслідком закриття кримінальної справи у випадках і порядку, передбачених законом. Слід уважати, що в основі цього поняття є визначення: «мирова угода – угода сторін про припинення судового спору на основі взаємних уступок» [6, с. 12]. Основним елементом, за допомогою якого Л. Лянго розкриває примирення, є компроміс.

Заслуговує на увагу підхід до примирення, запропонований Е. Рубінштейном. Він уважає, що примирення – це моральне розкаяння у вчиненні протиправного діяння особи,

проти якої здійснюється кримінальне переслідування, безпосередньо перед потерпілим, прощення останнім її дій, а також досягнення між вказаними особами згоди щодо порядку, розміру і строку залягодження завданої шкоди [7, с. 115]. Проте згодом Е. Рубінштейн переглянув зміст поняття «примирення» та виклав його таким чином: «Примирення – це процедура, спрямована на вирішення кримінально-правового конфлікту, усунення його причин і наслідків, яка може бути завершена досягненням угоди про примирення і, можливо, залягодження шкоди. Змістом процедури примирення є двостороння взаємна дія обвинуваченого і потерпілого, що вчинюється в різних формах, у результаті чого сторони кримінально-правового конфлікту змінюють своє внутрішнє психологічне ставлення один до одного. Мотиви досягнення угоди про примирення можуть бути найрізноманітнішими і не впливають на його правові наслідки, що виражаються у звільненні від кримінальної відповідальності шляхом закриття кримінальної справи» [8, с. 113–114].

На думку В. Потяк, норми матеріального права, що утворюють інститут примирення, повинні знайти своє належне відображення за допомогою кримінально-процесуальної реалізації. У вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві наявна невідповідність форми і змісту. Далеко не досконала норма матеріального права, що закріплена у ст. 46 Кримінального кодексу України, донедавна була реалізована у Кримінальному процесуальному кодексі України неповно. Потенційна ефективність інституту примирення обмежена, а медіація може стати прийнятним інструментом виразу його форми. Медіація як форма примирення забезпечує відновлення порушених прав потерпілого, тобто охоплює і залягодження шкоди, що має кримінально-правове значення в разі призначення покарання.

Висновки. Отже, приєднуємося до думки В. Потяк, що медіація як специфічна форма примирення сприяє відновленню порушених прав потерпілого і цілком може поширюватись на інститут звільнення від кримінальної відповідальності [9, с. 115–116].

Список використаних джерел:

1. Василенко Ю. Медіація між потерпілим та правопорушником як спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2019. Вип. 86. С. 187–197.
2. Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828 (дата звернення: 25.02.2020).
3. Кристи Нильс. Конфликты как собственность. URL: <http://goo.gl/fZNZ2o> (дата звернення: 25.02.2020).
4. Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 25.02.2020).
5. Волосова Н., Барабанова Т. Вопросы использования процедуры медиации в уголовном процессе. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2013. № 3 (152). С. 43–47.
6. Лянго Л. Проблемы прекращения уголовного дела в связи с примирением с потерпевшим : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Волгоград, 2000. 219 с.
7. Рубинштейн Е. Примирительное соглашение и гарантии исполнения обязательств по заглаживанию вреда при прекращении уголовных дел в связи с примирением сторон. *Вестник научных трудов. Серия «Право»*. 2004. № 1 (6). С. 109–117.
8. Рубинштейн Е. Содержание понятия «примирение» в уголовном и уголовно-процессуальном законодательстве РФ. *Материалы региональной научно-технической конференции*. Ставрополь : СевКавГТУ, 2003. Т. 2. С. 113–114.
9. Потяк В. Поняття «примирення» у кримінальному праві з точки зору медіаційного підходу. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 41. С. 110–119.

